

Odpustky na byzantskom Východe (Prvá časť)

Lucia Laudoniu

20. mája 2024 ✝ Cirkev

Ľudia v antike zapečatovali listy niťou previazanou v tvare kríža. Táto prax ovplyvnila aj latinský jazyk. Ako dokladá Meissnerova príručka latinských idiémov – ustálených slovných spojení (*Latin Phrase Book*) z roku 1894, Rimania hovorievali, že „listy sa rozväzujú“ („*solvo epistulam*“ – „rozväzujem list“) podobne ako putá (*vincula*).

Kríž symbolicky ochraňoval obsah listov. Keď chcel niekto spoznať tajomstvo listu, hoci aj neoprávnene, musel sa najprv dotknúť kríža z nití a porušiť ho („*linum incidere*“ – „prestrihnúť niť“). Dnes Kristov kríž pečatí svedomie. Každý, kto chce čítať na dne svojej duše, musí sa *potissimum* dotknúť pečate kríža.

Kňazská formula absolúcie „*ego te absolvo*“ má k latinskému spojeniu „*(ab)solvo epistulam*“ blízko etymologicky aj duchovne. Kňaz pri spovedi číta v srdci penitenta ako v liste. A otvára ho mocou kríža, aby každé Božie dieťa mohlo povedať to ovidiovské „*solvar a laetitia*“, rozplyniem sa radosťou v Pánovi.

Verbum solvere sa používalo aj v spojení „vyťahujem kotvu“ („*ancoram solvo*“). Lode tak mohli bezpečne vyplávať na more. Kto sa ponorí do mora latinskej frazeológie, môže sa stretnúť s formuláciou „lode sa oslobodzujú (rozumie sa: vyplávajú preč) z prístavu“ („*naves ex portu solvunt*“, opäť máme do činenia so slovesom *solvere*).

Odpustenie hriechov a rozhrešenie umožňujú duši slobodne plachtiť na mori života. Lenže čo robiť v prípade, ak nás brzdí kotva trestu a nedovolí nám vyplávať?

Modlitba. Obraz gréckeho maliara, orientalistu Theodora Rallisa, aktívneho v 2. polovici 19. storočia.

Katolícke odpustky

Učenie o odpustkoch je definované v Kódexe kánonického práva (Kán. 992 – Kán. 997 CIC). Časť verejnosti je mylne presvedčená, že odpustky odpúšťajú hriechy za peniaze, no nie je tomu tak. Cirkev v súvislosti s odpustkami hovorí o odpustení časného trestu (*remissio poenae temporalis*), ktorý vzniká v dôsledku spáchaného hriechu, nie je tu reč o „extra-sakramentálnom“ („mimo-sviatostnom“) odpustení hriechu v zmysle inherentného *malum in se*. Odpustky nikomu nedávajú „právo“ hrešiť!

Aby sme pochopili mechanizmus „fungovania“ stredovekých odpustkových listov, musíme sa vrátiť *ad fontes*, do čias ranej Cirkvi, ktorá často ukladala hriešnikom dlhotrvajúce verejné pokánie.

Kvantifikácia odpustkov (časový údaj v dňoch alebo v rokoch), prítomná v starších modlitebných knižkách, neskracuje „pobyt“ duše v Očistci. Táto miera sa týka ekvivalentného počtu dní verejného pokánia z hľadiska jeho úžitku pre dušu. Inak povedané, Boh odpúšťa z nášho dočasného trestu takú časť, ktorú by nám odpustil v prípade, ak by sme predpísaný počet dní alebo rokov konali prísne a tvrdé kánonické pokánie.

Duchovno-právna sila odpustku nikdy „nedišpenzuje“ veriaceho vykonávajúceho odpustkový úkon od kajúceho stavu duše. Posvätná *contritio cordis* (skrúsenosť srdca) je celoživotným postojom kresťana a odpustok na tom nič nemení.

V tomto živote sa nedozvieme, či sme splnili všetky „prerekvizity“ na získanie úplných odpustkov. Sme správne disponovaní? Jednou z podmienok získania plenárnych indulgencií je vylúčenie akejkoľvek náklonnosti k hriechu – aj k tomu najmenšiemu a najvšednejšiemu... To si vyžaduje maximálne úsilie v duchovnom živote, takže odpustok nie je žiadnym lacným „cestovným lístkom“ do Neba.

Kritici odpustkovej disciplíny (a teológie s ňou spojenej) hádžu ohnivé šípy do rímskej Cirkvi. Už menej známa je skutočnosť, že odpustky v určitej forme existovali aj na pravoslávnom Východe. Čo presne znamenali tzv. osvedčenia o udelení rozhrešenia či omilostenia (*συγχωροχάρτια*, v latinizovanej podobe *ιπτουλ γκέντσια*), ktoré vydával najmä Jeruzalemský patriarchát, a v čom vlastne spočíva rozdiel medzi latinskou a gréckou koncepciou indulgencií?

„Trójsky kôň“ latinskej kultúry?

Decreta absolutiois (kánonické odpustky vo forme špeciálnej listiny) boli známe najmä v prostredí neslovanských balkánskych cirkví (Gréci, Rumuni). Zlatým vekom ich rozkvetu bolo 17. a 18. storočie, no v obmedzenej miere pretrvali až do polovice 20. storočia. Tu si môžete pozrieť, ako tieto pravoslávne odpustkové listy vyzerali:

<https://web.archive.org/web/20070927040614/http://sfrang.com/historia/graphics/eggrafa/ind ex.htm>

Na webe Orthochristian.com nájdeme poučný článok *Odpustky v histórii gréckej cirkvi (Indulgences in the History of the Greek Church)* z pera Sergeja Govoruna. Autor cituje svojich gréckych pravoslávnych kolegov (Christos Yannaris, Philip Ilios), podľa ktorých bola časť gréckeho kléru vystavená akejsi „západnej metamorfóze“.

Rus naturalizovaný v Paríži a New Yorku Georges Florovsky zdieľal rovnaký názor: „Grécki učenci a teológovia mali čoraz intenzívnejšie kontakty so Západom.“ Grécka cirkev *post expugnationem Constantinopolis* z ekonomických dôvodov nebola viac schopná viesť vlastné bohoslovecké akadémie, časť gréckeho kléru si preto dopĺňala vzdelanie na katolíckom Západe.

Čo to znamenalo pre postbyzantské teologické myslenie? Pravoslávni intelektuáli si osvojovali latinský *modus cogitandi*. Prijatie odpustkovej praxe je podľa Govoruna jedným z dôsledkov procesu „kryptolatinizácie“ gréckej teológie, avšak, ako uvidíme ďalej, pravoslávne odpustky sa od tých katolíckych doktrínálne líšili.

Tento pravoslávny odpustkový list vydaný Jeruzalemským patriarchátom „odpočíva“ v múzeu v Bukurešti.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Rozdiel medzi katolíckymi a pravoslávnyimi odpustkami

Odpustkové listiny sa spočiatku objavujú medzi Grékmi žijúcimi v tieni tureckého turbanu. Keďže pravoslávni biskupi prevzali funkciu etnarchov (vodcov pravoslávneho etnokonfesionálneho *milletu*), mali právo vyberať dane pre osmanskú vládu. Obchodníci, ktorí odmietali akceptovať rigidné pravidlá týkajúce sa obchodu v jurisdikcii patriarchátu a nemali záujem plniť sultánovu pokladnicu, boli potrestaní najvyšším cirkevným trestom – exkludáciou z eucharistického spoločenstva.

Keďže exkomunikácia bola na nich uvalená z ekonomických, nie z vieroučných príčin, predstavitelia pravoslávnych cechov sa začali obracať na ďalších východných patriarchov s prosbou o sňatie kánonického trestu. Jeruzalemský a antiochijský patriarchovia takto udelili odpustkové listiny cechu obuvníkov.

Z toho vyplýva, že prvé pravoslávne odpustky sa (na rozdiel od tých pod egidou Ríma) neaplikovali na duše zosnulých osôb. Pravoslávie nemalo rozvinutú koncepciu Očistca a nepoznalo latinské učenie o zásluhách svätých. Termín odpustky je preto najmä jazykovou, nie dogmatickou zhodou.

Grécke *acta absolutiois* predstavovali v prvom rade úradný akt sňatia exkomunikácie z ekonomicky významných osôb, pričom v pozadí tohto procesu stáli finančné záujmy.

Kánonická úchylka

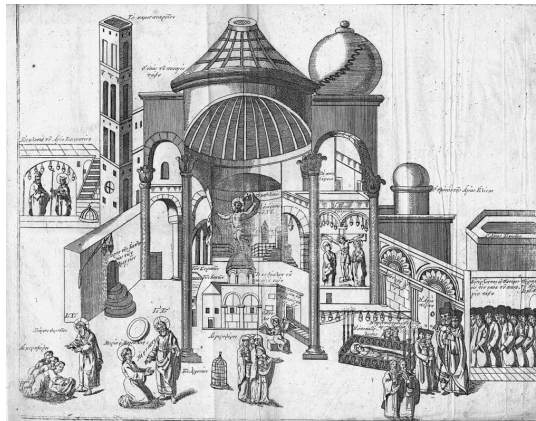
Jeruzalemský orthodoxný patriarchát v 18. storočí profitoval z predaja indulgenčných listín vystavených biano (bez mena osoby, pre ktorú boli určené) s podpisom alebo s pečatou patriarchu. Tieto listiny si

zaobstarávali mníši z územia Osmanskej ríše, ktorí nemali možnosť fyzicky cestovať do Svätej zeme.

Nákup takýchto „odpuštkov“ bol *de iure* osvedčením o vykonaní duchovnej púte do Jeruzalema a nebol viazaný na úkon kajúcnosti. Latinská Cirkev však oproti tomu neumožňuje „prenos“ odpuštkov na iné žijúce osoby. Odpuštok môže byť prospešný výlučne osobe, ktorá koná príslušné úkony viazané na duchovnú validitu odpuštku (dobrý skutok, návšteva chrámu, modlitba na úmysel Svätého Otca...) alebo zosnulej duši.

Aliis vero verbis, latinské kresťanstvo v osobe pápeža Pia V. v rokoch 1567 a 1570 prohibovalo obchodovanie s indulgenčnými listinami a neposkytovalo „prázdne“ odpuštkové dekréty tretím stranám „na diaľku“, no grécka komunita žijúca v limitovaných sociálno-náboženských podmienkach v tom ešte v 18. storočí nevidela žiadny problém. Postbyzantská odpuštková prax je dôsledkom dramatického úpadku gréckej teológie po páde cisárskeho mesta.

Je zvláštne, že práve z pravoslávnych radov sa pravidelne ozývajú kritické hlasy pochovávané rímskokatolícku koncepciu odpuštkov pod čiernu zem. Dejiny Jeruzalemského patriarchátu však naznačujú, že pravoslávni hierarchovia obchodovali s odpuštkovými listinami v rozsahu, aký západná cirkev nepoznala. *Medice, cura te ipsum!*

Chrám Božieho hrobu v Jeruzaleme na začiatku 19. storočia.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Príklad z Hory Athos

Philip Ilios, autor štúdie o odpuštkových listinách v orthodoxnej cirkvi *Συγχωροχάρτια* (Atény, 1983) uvádza zaujímavý príklad kánonického abúzu z Hory Athos. Mních Nikodém Svätohorec, pravoslávím uctievaný ako významný svätec a kánonista, nielenže nevzniesol proti kupovaniu jeruzalemských odpuštkov žiadne *contradictur*, ale sám sa na tomto procese podieľal.

Nikodém os písomne požiadal biskupa Paisia (pozor, nejde o známeho askétu Paisia, ktorý zomrel v roku 1994), aby z kancelárie jeruzalemského patriarchu získal odpuštkový list pre svojho menovca, mnícha Nikodéma. Vladykovi ďalej sľubuje, že finančný obnos potrebný na vystavenie dokumentu mu poukáže, len čo bude vedieť presnú sumu.

Podme si to zhrnúť: Nikodém Svätohorec (*ο Αγιορείτης*) kupuje odpuštkový certifikát pre iného mnícha – penitenta, bez toho, aby tento vykonal modlitby na daný úmysel, pristúpil k svätému prijímaniu etc. Mal takýto *actus indulgentiae* vôbec nejaký duchovný účinok, alebo to bol – *da mihi veniam* – zdrap papiera?

Zázrak mŕtvej ruky

V roku 1998 vydal prešovský Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča gréckokatolícky *Synaxár* (Životy svätých). Na stránkach tejto knihy sa zoznámime aj s príbehom polockého arcibiskupa Meletia Smotryckého, odporcu unionistických snáh kanonizovaného vladyku Jozafáta Kunceviča. Smotrycky sa s rímskym stolcom svätého Petra nakoniec zmieril, jeho vedecká a filologická práca na poli cirkevnoslovanskej kultúry však priniesla veľa úžitku aj pravoslávnym komunitám.

Po Smotryckého smrti mu jeho priatelia priniesli listinu, v ktorej pápež potvrdil jeho prijatie do katolíckej Cirkvi. Stalo sa čosi neuveriteľné. Ruka stuhnutá mŕtvolným kŕčom sa zrazu roztvorila a uchopila latinský dekrét. „Niektorí podávali mŕtvemu na skúšku list pravoslávneho carihradského patriarchu, ale ruka sa oddaľovala. Zomrelého nechali v otvorenej rakve štyri týždne. A zázrak sa stále opakoval pred očami nespočetného ľudu,“ uvádza *Synaxár*.

Bolo by zaujímavé zistiť, aký bol obsah príslušného pravoslávneho dokumentu. Domnievam sa, že išlo o jeden z gréckojazyčných patriarchálnych odpustkov, aké v tej dobe kolovali východným svetom.

Podľa legendy sa ruka mŕtveho arcibiskupa pravoslávneho odpustku nedotkla, reagovala iba na pápežský dekrét. Čo na to pravoslávni? Podľa ich názoru sa skutok nestal a zázrak s pápežskou listinou je „agitačným naratívom uniátov“.

„*Acta, non fabula!*“ volali starí Rimania. Činy, nie slová, mystifikácie, fabulácie. Stačí len posunúť čiarku (ktorá v stredovekých textoch nebývala vecou každodennou) a dostaneme „*acta non, fabula*“ („nie činy, ale slová“).

Portrét Meletia Smotryckého.

Zdroj: jenikirbyhistory.getarchive.net

Legalizmus?

V byzantsko-slovanskom obradovom priestore na Rusi a na Malorusi sa zrodil zaujímavý zvyk. Ku gréckym odpustkovým dekrétom sa pripísali modlitby *pro defunctis* a takto upravený lístok sa vložil mŕtvemu do ruky. Pôsobí to tak trochu ako „pas do Neba“.

Litterae indulgentiarum jeruzalemských patriarchov, ktoré pôvodne neboli určené pre zosnulých, dostávajú novú funkciu. Pamiatkou na ne sú tzv. odpustkové modlitby, ktoré sa čítajú na ruských

pravoslávnych pohreboch.

Mali patriarchálne *acta absolutiois* teologickú silu ekvivalentnú latinským odpustkom? Prípád biskupa Smotryckého svedčí skôr o opaku. Pravoslávne odpustky nemali duchovné krytie v zmysle náuky latinskej Cirkvi, pretože im chýbala jasná teologická koncepcia. Ako už bolo uvedené, zdá sa, že ich hlavným cieľom bola kumulácia financií z pútnického cestovného ruchu *in locis sanctis*.

Pravoslávni polemici sa bránia, že vydávanie týchto listín bolo súkromnou aktivitou časti pravoslávnej hierarchie bez oficiálnej snemovej aprobácie. V pokračovaní článku sa dozvieme, ktorý lokálny pravoslávny koncil 18. storočia dal odpustkom zelenú, a prečo. Ako sa patriarcha a matematik v jednom Chrysanthus (Notaras) postavil k tejto otázke a čím prispel do polemiky s latiníkmi? Toto diskusné kľbko rozmotáme v druhej časti článku.

Západnej náuke o odpustkoch sa niekedy vyčíta legalizmus. Svieta ranostredovekého kánonického práva však najjasnejšie zažiarila práve na Východe. Východorímsky cisár Justinián, vzdelaný *Latine loquens*, nechal vypracovať kánony, ktoré sú dodnes základom mnohých právnych princípov v Cirkvi. Výčitka západného legalizmu sa teda rozbíja o byzantskú skalú...

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/odpustky-na-byzantskom-vychode-prva-cast/>